

DEDEM KORKUT YURDU

BAYBURT VE YÖRESİNDE ULUCANLAR

Dr. Yaşar KALAFAT

GİRİŞ

Biz bu çalışmamızda Diyanet İşleri Başkanlığının arşiv bilgilerini esas aldık.¹ Gerekli açıklamalar için ise ilgili kaynaklar eserlere başvurduk. Bayburt' dan 12 türbeyi çalışmamız kapsamına alırken bir türbeyi de Gümüşhane' den aldık. "Ulucanlar" tabirin; Ankara' dan aldık. Bu isimle anılan semte bu semtte yatmakta olan ulucanlar isim vermişlerdi. Bu güzel terim işlerlik kazansın istedim çalışmamıza Bayburt Merkez'den; Abdulvahap Gazi , Şehit Osman, Şehitler, Ahmet-i Zencan-i, İrşadi Baba , Sadr-Al Şeria, Mustafa Efendi, Seydi Yakup , Kutlu Bey, Aydıntepe'den Hacı Osman Efendi, Demirözünden Yanbaksı, Gümüşhane Merkezden Çağırğan Baba Türbelerine dair bilgi vermeye çalışacağız. Şüphesiz Bayburt ve Gümüşhane'nin Ulucanları bu kadar değildirler. Bizim evvelce bir denememiz olmuştu², üçüncü, beşinci çalışmalarla hizmet daha da ilerleyecektir.

Dilin her iki uçtan istismara açıldığı günümüzde, biz; türbepe-restlik yapmak için yola çıkmadık. Ancak kültürümüzün halk arasında yaşayan bu değerleri bulunup tespit ve tasnif edilip mahiyetleri gün ışığına çıkarılmalı idi. Biz kısa çalışmamızda adıgeçen ulucanların; kesin adresleri, açık kimlikleri, kimlerle birlikte yattıkları, türbenin kimin tarafından yapıldığı veya onarıldığı ,

mimari özelliği , müstemilatı, neden, kimler tarafından ve nasıl ziyaret edildiği bakım ve onarımını kimlerin üstlendiği, yılda yaklaşık kaç kişi tarafından ziyaret edildiği üzerinde durmaya çalışacağız. Dede Korkut Yılı'na bizim de katkımız olsun istedik.

METİN :

Abdul Vahap Gazig Türbesi ; Bayburt Merkez Erenli Köyündendir. Anadolu'nun fethi komutanlarından olup, Bayburt onun tarafından feth edilmiştir. Mezar şeklinde olan Türbenin kimin tarafından yapıldığı bilinmemektedir. Müstemilatı olmayan türbe ziyaret edildiğinde Kur'an-ı Kerim okunur dua edilir. İslam ordularına Piştar (öncü) lık edenlerdendir. Ziyaretçisinin miktarı bilinmemektedir. Bakımı halk tarafından yapılmaktadır.

Şehit Osman Türbesi;

Bayburt Merkez ilçede şehrin batısında Şehit Osman Tepesi'ndedir. Saltuk Oğullarına ait olduğu şeklinde görüş vardır. Saltuk Komutanlarından Mengüç Gazi'nin Kardeşi Osman ve kız kardeşinin burada yattıkları ifade edilmektedir. Türbenin kesin yapılış tarihi bilinmemektedir. Sarı taştan yapılmış sade bir türbedir. Müstemilatı yoktur. Türbede yatanlar vesile kılınarak Allah (c.c.) a dua edilir. Kurtuluş savaşı yıllarında , güvenlik kuvvetlerinin cephelerde olduğu dönemde şehir halkına zulmeden organize Er-

meni güçleri müslümün halkı taşhanlara doldurup yakacağı sırada, türbelerin bulunduğu şehit Osman Tepesi'nden top sesi duyulur. Bunun üzerine düşman panik olup dağılır. Bakımı Kültür Müdürlüğü tarafından yapılan türbenin kesin ziyaretçi sayısı bilinmemektedir. Yatırların top atarmışcasına sesler çıkararak birbirlerini selamladıkları Varto yöresinden ve aralarında geçen olaylarda bu tür seslerin çıktığı Erbil yöresinden ve top sesi - gök gürlemesi türünden çıkan seslerin erbabi tarafından konuşma dili gibi imişcesine anlaşıldığı genel halk sufizminden bilinmektedir.

Şehitler Kümbeti,

Bayburt merkezde Şeyh Hayran Mahallesiindedir. Bu türbe de Selçuklu Türbelerinin Anadolu'yu fethi sırasında bu cepheye görev almışken zehirlenerek ölen şehit erlerimiz yatmaktadırlar. Müstemelatı olmayan etrafı çevreli bahçe içerisinde mezar şeklindeki türbenin 1216 yılında Alaaddin Keykubat devrinde yapıldığı bilinmektedir. Burası Fatıha okuyup , şehitlerin ruhuna hediye etmek için ziyaret edilir. Türbedeki yatırlar Selçukluların Anadolu fethi sırasında Bayburt kalesinin kuşatması esnasında, askere yemek pişirilen kazana bir casusun zehir atması üzerine zehirlenmek suretiyle şehit edilmişleridir. Özel bir bakıcıları ve belirli bir miktarda ziyaretçileri yoktur.

Ahmet-i Zencan-i Türbesi ,

Bayburt merkezi ilçesi , Hastahane Caddesi Cumhuriyet İlkokulu karşısındadır. A.Zencan-i İlhanlı ta-

rafından yaptırılan Mahmudiye ve Celalettin Hoca Yakut tarafından yaptırılan Yakutiye Medreselerinde yetişmiş, sonra da bu medreselerde çalışmış güçlü bir ilim adamıdır Türbenin kimin tarafından ve ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemekte birlikte 1315-1325 yılları arasında yapıldığı sanılmaktadır. Yapının H. 1200 tarihli onarım kitabesi vardır. Sekiz kenarlı bir poligon yapı durumunda olan türbenin içinde kare şeklinde bir mezar odası hazır olup çatısı pramit şeklindedir. Müstemilatı olmayan türbede yatan bir din büyüğü olduğu için ziyaret edilmektedir. Ziyaretçiler Kur'an-ı Kerim okuyup Allah'a dua etmektedir. Kültür Müdürlüğünün kontrolündeki Türbenin kesin ziyaretçi sayısı bilinmemektedir.

İrşadi Baba Türbesi; Bayburt merkez ilçe Oruçbeyli köyündedir. Türbede İrşadi Baba ve Torunu Ağlar Baba yatmaktadır. Türbe köy mezarlığında etrafı taşlarla çevrili üzeri açık bir yapıdır. Türbenin ziyareti vesile edilerek Allah(c.c.) 'a dua edilmektedir. Keramet ehli olan İrşadi Baba'nın halk arasında bir çok kerameti anlatılmaktadır. Kısası Enbiya ve Ebyat-ı Ağlar Baba isimli eserlerinden de hâl ehli oldukları müşahede edilmektedir. Ziyaretçi miktarı kesin bilinmeyen türbenin bakımı yakınları tarafından yapılmaktadır.

Sadr-Al-Şeria Türbesi;

Bayburt merkezinde Ulu Camii yakınındadır. Türbe mezar şeklinde olup, üzerindeki kitabede H. 1225 tarihi mevcuttur. Üzeri açık olan mezarın müstemilatı yoktur. Şehir

merkezinde olan türbeyi yoldan geçenler ziyaret ederek Kur'an-ı Kerim okuyup ruhuna hibe ederler. Bakımı halk tarafından yapılan ve ziyaretçi miktarı bilinmeyen türbenin başka yere nakledilme isteğine müsaade etmiştir. Halk arasında yerinin değiştirilmesini onaylamadığı için teşebbüs edenleri cezalandırarak uyarın anlatısı çoktur. Bir kısım yatırlar da mezarlarının üzerinin kapatılmasını istememek tepki göstermektedirler.

Mustafa Efendi Türbesi; Bayburt Merkez Gümüşsuyu köyündedir. Mustafa Efendi Rûfai Şeyhlerinden olup din bilginidir. Kendisine sorulan suallere kitaba bakmaksızın cevap verdiği için "Kitapsız" lakabıyla anılır. Ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen türbe taş duvar, üstü örtülüdür. Müştemilatı olmayan türbe Kurban kesme mahalli olarak seçilmiş olup burada Kur'an-ı Kerim okunur ve dua edilir. Mustafa efendinin halk arasında çeşitli kerametleri söylenilmektedir. Osmanlı Rus Savaşında Kürkü Delik-Deşik olmasına rağmen kendisine kurşun işlemediği rivayet edilir. Çeşitli bitkilerden ilaç yaparak hastalara şifa dağıttığı söylenilmektedir. Ziyaretçi sayısı kesin olarak bilinmeyen türbenin bakımını köy halkı ve akrabaları yapmaktadır.

Ulu kişilerin bu alemden göçtükten sonra, yaşayanlarla birlikte düşmana karşı savaştıkları inançlı halk inançlarında çok yoğundur. Bir çok ulu kişi için, çeşitli menkıbeler anlatırlar. Bu inancın derinliklerinde Müslümanlıktan evvelki Türk inançlarının da izleri vardır. Vatan

toprağı kutsaldır. Onu koruyan özel ruhlar vardır. Ayrıca bu topraklar ve suların yanısıra Atalar Ruhu da düşmana karşı yaşayan Türk halkı ile birlikte dövüşüyordu. Halk inançlarımızdaki "Yeşil Sarıklılar" kavramı bu inancın günümüzdeki tezahürüdür. Anadolu halk inançlarında her insanın onu koruyan ona yardımcı olan 7-9 yardımcı gücünün olduğuna inanılır. Geçmişte kutsal ötügen bu inanç yani kutsal toprağın koruyucusu olan ilahi güç, Anamaykıl olarak biliniyordu. Bu kutsiyet tablosunu kutsal dağlar felan tamamlıyordu. Vatan için ölebilmek bu kutsiyetin bir parçası idi. Bu topraklarda denize ulaşmalı idi. Halk inançlarının irdelenip yerli yerine konulması bilinip öğretilmeleri toprağın vatan oluşu şuuru itibariyle bu bakımdan önemlidir.

Kutlu Bey Türbesi;

Bayburt Merkez İlçe Çayıryolu Köyündedir. Türbede Akkoyunlu Türk Devleti'nin Kurucularından Durali Beyoğlu Kutlu Bey yatmaktadır. Kutlu Bey tarafından yapılan köy camininin 30m. doğusunda bulunan türbede Kutlu Bey eşi ve çocuklarının mezarı bulunmaktadır. Şah Tahmasp'ın bu bölgeye gelişinde türbenin bir bölümü tahrip olmuştur. Bu nedenle yapılaş tarihi hakkında bilgi mevcut değildir. Ancak Kutlu Beyin 1389 yılında öldüğü bilindiğine göre, türbenin bu yılda yapıldığı sanılmaktadır. Kesme taştan silindirik şeklinde inşa edilen türbenin çatısı piramit karakteri arz etmektedir. Müştemilatı olmayan türbe, yatanların ruhuna Kur'an-ı Kerim okuyup hediye etmek için ziyaret edilir. Köy

halkı tarafından bakımı yapılan türbenin kesin ziyaretçi miktarı bilinmemektedir.

Hacı Osman Efendi Türbesi;

Bayburt'un Aydıntepe ilçesinde merkez camii önündedir. Türbede; Hacı Osman Efendi, Abdulcelil Efendi, İmam Osman Efendi, Terzioğlu Halil Efendi, Molla Ahmet, H. İsmail Efendi, İsmail Çebizade, El-Hac Hüseyin Efendi, Yakup Ağa, yatmaktadır. R.1269 da yapılmış olan türbenin üstü açık kenarları oyma taştır. Türbenin Kuzey kısmında merkez camii batı kesiminde musalla ve cami bahçesi vardır. Din büyüklerine duyulan saygıdan dolayı ziyaretleri yapılır ve Kur'an-ı Kerim okuyup dua edilir. Akkoyunlu Türklerinden olduğu ifade edilen H. Osman efendinin ölüm tarihi R. 1244' dür. Yılda 1500-200 kişinin ziyaret ettiği türbenin bakımını cami görevlileri yapmaktadır.

Yanbaksı Kümbeti; Bayburt'un Demirözü İlçesi şimdiki adı Güneşli olan Yanbaksı köyünde yatmaktadır. Danışmetli Türkleri dönemine ait olduğu ifade edilen ve ismini yatırdan alan bu güzel toponim neden değiştirilmiştir, bilinmemektedir. Bu isim bize tahtacı Türkmenlerinin Yanyatır Sultan'ını ve eski Türk inançlarında din adamı karşılığında kullanılan baksı'yi hatırlatmaktadır. Türbenin ne zaman ve kimin tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Türbe sekizgen bir taban üzerine oturmuş ve kesme sarı taştan yapılmıştır. Kültür Müdürlüğünce bakımı yapılan türbenin 1500 kadar ziyaretçisi var-

dır. Daha ziyade şifa niyetine ziyaret edilir. Ulemadan bir zat olduğu bilinmemektedir.

Seyyid-i Mahmut Hasan Çağırğan Baba Türbesi:

Gümüşhane'nin merkez ilçeye bağlı Tekke kasabasıdır. Türbede Hasan Çağırğanbaba ve Kız Kardeşi kalmaktadır. M. 1582 yılında yapılan türbenin IV. Murat döneminde yapıldığı rivayet edilir. Kare şeklinde olan türbenin ek binası da vardır. Bayburt ve yakın çevresinden de ziyaretçileri olur. Burası ulu bir kişiye ait olduğu inancından hareketle yılda takriben 5.000 kişi tarafından ziyaret edilir. Kültür Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğünce tescilli olan türbenin ziyareti-ne gelenler Fatiha okur, dua ederler.

SONUÇ :

Bayburt ve yakın çevresinin ulu canları şüphesiz bu kadar değildir. Tesbiti yapılanlara dair sağlanan bilgiler de yeterli değildir. Biz Dede Korkut'da halk inançlarına dair yapılmış çalışmaların mevcudiyetini biliyorduk. Dede Korkut'a ait olduğu ileri sürülen kabirlerle ilgili çalışmaların da yapıldığı malumumuzdur. Bunlardan birisinin Dağıstan'ın Derbent şehrinde olduğunu da biliyoruz. Bizim tesbitini, Diyanet İşleri Başkanlığı arşivini esas alarak yaptığımız ulu canlar, Dede Korkut'un çağdaşı değillerdi. Ancak; Dede Korkut dokusunun bilinmesi itibarıyla sınırlı da olsa, tespit edilmeleri önemli idi. Bilgi perdelerini aralayabilmek için bu tür çalışmaların yapılmasının önemine inanıyoruz.